

Zestien weken onderwijs op afstand
en deels weer naar school.

Afronding van het schooljaar en op
weg naar een nieuwe start.

*Een rapportage over de heropening van het voortgezet
onderwijs en successen, uitdagingen en kansen van
afstandsonderwijs als gevolg van de schoolsluiting vanwege de
corona-maatregelen.*

*Versie: definitief
Datum: 10 juli 2020*

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
1.1	<i>Doelstelling</i>	3
1.2	<i>Verzamelde input</i>	3
2	De deuren zijn weer open	4
2.1	<i>De eerste weken van de heropening</i>	4
2.2	<i>Afronding van het schooljaar</i>	5
2.3	<i>Vorbereiding van volgend schooljaar</i>	6
3	Afstandsonderwijs: successen in de praktijk	7
3.1	<i>Onderwijs op afstand: “in de (online) klas”</i>	7
3.2	<i>Randvoorwaarden voor onderwijs op afstand</i>	9
3.3	<i>Succesvolle elementen van afstandsonderwijs</i>	10
4	De stem van de leerling	11
4.1	<i>Peiling onder leerlingen</i>	11
4.2	<i>Conclusies en aanbevelingen</i>	11
5	Afstandsleren als kans voor ontwikkeling en verankering	14
5.1	<i>Meer aandacht voor kansengelijkheid en achterstand</i>	14
5.2	<i>Versnelling in onderwijs(inhoudelijke) ontwikkelingen</i>	16
5.3	<i>Meer samenwerking binnen en uitwisseling tussen scholen</i>	16
5.4	<i>Aandacht voor onderwijskundig leiderschap</i>	17
5.5	<i>Meer ruimte voor reflectie en herziening</i>	18
5.6	<i>Ten slotte</i>	18
6	Geraadpleegde bronnen	19
	Bijlage 1. Overzicht praktijkvoorbeelden (dd. 10-7-2020)	20
	Bijlage 2. Overzicht bijeenkomsten tijdens coronacrisis en afstandsonderwijs (16 maart t/m 30 juni 2020)	22
	Bijlage 2: Vragenlijst peiling “Wat vind jij van school?”	23

1 Inleiding

Vanaf 16 maart 2020 werden scholen in Nederland gesloten als gevolg van de maatregelen om het corona-virus te bestrijden. Hierop hebben scholen in een korte periode snel omgeschakeld naar afstandsonderwijs. Uit een peiling van AVS bleek dat 88% van de scholen op 18 maart al onderwijs op afstand had georganiseerd¹.

Op 21 april 2020 presenteerde minister-president Mark Rutte het vooruitzicht dat middelbare scholen op 2 juni hun deuren weer konden openen. Schoolorganisaties worden opgeroepen zich voor te bereiden op het organiseren van onderwijs in een 1,5m-werkelijkheid². De definitieve beslissing hierover viel op 19 mei. Tegelijkertijd ging het onderwijs op afstand in zijn huidige vorm tot 1 juni door.

Vanaf 2 juni mochten de deuren van de scholen weer open. De scholen hebben, binnen de 1,5m voorschriften van de RIVM, invulling gegeven aan deze opdracht. Dit betekende op de meeste scholen een nieuwe vorm: hybride onderwijs, waarbij een deel van de lessen online en een deel van de lessen fysiek worden gegeven. Daarnaast werken scholen in de laatste weken voor de zomervakantie aan de voorbereiding van het nieuwe schooljaar in de 1,5m situatie.

Op 24 juni werd duidelijk dat de 1,5m maatregel vanaf 1 juli niet meer voor leerlingen geldt. De 1,5m regel blijft wel gelden voor de afstand tussen leerling en onderwijspersoneel en onderwijspersoneel onderling. Dit betekent dat na de zomer het onderwijs weer verandert.³

1.1 Doelstelling

Deze rapportage is een weergave van de ontwikkelingen in het afstandsonderwijs in het voortgezet onderwijs, de voorbereiding op de heropening van de scholen en de periode van afstandslernen als kans voor ontwikkeling en verankering.

We stellen hierbij de volgende vragen:

1. Op welke manier gaven scholen invulling aan het heropenen van de scholen? Wat zijn de initiatieven, uitdagingen en vragen die er leven?
2. Wat zijn succesvolle elementen van het onderwijs op afstand uit de praktijk? Wat kunnen scholen van elkaar leren bij het geven van afstandsonderwijs?
3. Welke ondersteuning hebben scholen nog nodig om afstandsonderwijs succesvol in te richten? Welke uitdagingen en risico's zien zij?
4. Welke *lessons learned* van de afgelopen periode zijn mogelijk al te identificeren? Hoe werken de ontwikkelingen door op langere termijn?

In deze rapportage komen deze vragen achtereenvolgens aan bod.

Deze rapportage bouwt voort op de rapportages *'Vier weken onderwijs op afstand. Waar staan we nu?'* en *'Acht weken onderwijs op afstand en bijna weer naar school. Waar staan we nu?'* en bevat daardoor gedeeltelijk dezelfde informatie. Gezien de huidige ontwikkelingen, zal deze rapportage de laatste zijn. De insteek van alle rapportages was om scholen te ondersteunen bij de constante veranderingen van de afgelopen tijd en helpt bij de vervolgstappen van de schoolontwikkeling. Daarnaast hopen we dat deze rapportage ook aanknopingspunten biedt om scholen hierbij te faciliteren.

1.2 Verzamelde input

Om inzicht te krijgen in de ondersteuningsbehoefte van scholen, zijn onder meer de contactpersonen van de scholen in de innovatiegroepen van Voortgezet Leren en kerngroepleden van Schoolleiders voor de Toekomst regelmatig bevestigd. Ook in deze periode zijn door Schoolinfo, Voortgezet Leren en Schoolleiders voor de Toekomst diverse (online) groepsgesprekken en webinars georganiseerd, waarin leraren en schoolleiders ervaringen konden uitwisselen, kennis delen en elkaar inspireren, zie bijlage voor het overzicht van de bijeenkomsten. Naast de praktijkvoorbeelden nemen we ook de uitkomsten van de leerlingenpeiling mee als input.

2 De deuren zijn weer open

Op welke manier gaven scholen invulling aan het heropenen van de scholen? Wat zijn de initiatieven, uitdagingen en vragen die er leven?

Na tweeënhalve maand onderwijs op afstand en maar mondjesmaat enkele leerlingen op school, mogen vanaf 1 juni de deuren weer open van scholen in het voortgezet onderwijs. Op het platform [Les op afstand](#) worden richtlijnen, adviezen en tips gegeven voor het heropenen van de scholen. In verschillende scenario's met een mix van onderwijs thuis en op school worden voorbeelden opgetekend hoe scholen omgaan met de voorbereidingen op de heropening⁴.

In dit hoofdstuk laten we zien op welke manier scholen omgaan met de heropening en het schooljaar voor de zomervakantie afronden. Wat zijn de ideeën, uitdagingen en vragen die er leven? Op basis van (groeps)gesprekken en webinars met bestuurders, schoolleiders en leraren en gestelde vragen op Eduardo delen we de meest urgente vragen, uitgangspunten die scholen hanteren en keuzes die zij voor zich zien.

2.1 De eerste weken van de heropening

Vlak voor de heropening zochten scholen naar antwoorden op vragen als “wat is verplicht om te doen?” en “waar is er ruimte om maatwerk te organiseren?” of “welke groepen leerlingen (of vakken) kan je voorrang geven met het weer op school komen?”. Ook vragen als “Hoe kan de school het beste omgaan met leerlingen die met het OV moeten reizen om op school te komen?” of “Hoe kan de school het beste omgaan met leraren die zelf in de risicogroep vallen?” Hoewel niet alle vragen beantwoord kunnen worden, wordt er weer een beroep gedaan op de creativiteit en flexibiliteit van schoolpersoneel om de eerste weken weer op school zo goed mogelijk vorm te geven.

Weer terug op school

In gesprekken met leraren, schoolleiders en leerlingen staat het gemis van de sociale contacten en de ontmoeting op school vooraan. Voor veel scholen staat de eerste tijd van de heropening in het teken van het persoonlijke contact met de mentor en het contact tussen leerlingen onderling. Tegelijkertijd worstelen scholen met het aantal leerlingen dat tegelijkertijd op school kan zijn. Sommige scholen kiezen er daarom voor om het online onderwijs voort te laten duren, en alleen ontmoetingen met de mentor, praktijkvakken en toetsen op school te organiseren.

Praktijkvoorbeeld

Het onderwijs op [Terra VO Oldekerk](#) vindt na 1 juni deels op school en deels op afstand plaats.

“Met een online vragenlijst hebben we gepeild waar leraren de tijd aan willen besteden. Daar kwamen drie prioriteiten uit: persoonlijk contact tussen mentoren en leerlingen en tussen leerlingen onderling, de kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde, en de beroepsgerichte en praktijkvakken die we niet online kunnen aanbieden, zoals het profielvak groen, techniek en koken. De vakken waar leerlingen het meest tevreden over zijn, houden we online”

Handhaven 1,5-m afstandsregel

In verschillende online sessies in aanloop naar de heropening hebben schoolleiders en leraren [ideeën](#) uitgewisseld over het vormgeven van de 1,5-meter afstandsregel op school. Ook op Eduardo zijn schoolleiders en leraren met elkaar in gesprek over praktische ideeën. Er zijn ideeën uitgewisseld over slimme keuzes in onder andere het rooster, het opdelen van leerlingen, logistiek en hygiëne.

Praktijkvoorbeeld

Met de input van leraren en ouders kwam [Vakcollege Thamen](#) tot een plan van aanpak voor de schoolweken vanaf de heropening van de school. [REDACTED]:

“We moesten goed kijken wat mogelijk is qua ruimtes in school. Iedere klas is in tweeën gedeeld. Die groepen zitten niet bij elkaar in het lokaal en hebben hun vakken op verschillende tijden. De ene groep krijgt bijvoorbeeld eerst gymnastiek en daarna mens & dienstverlening en voor de andere groep is dat andersom. Om een wirwar van leerlingen te voorkomen, is er bovendien geen pauze.”

Leren op school én op afstand

Veel scholen hebben tijdens het onderwijs op afstand een ander rooster gehanteerd, bijvoorbeeld met korte lessen in het ochtend en zelfwerkijd in de middag, waarbij leerlingen via de chat vragen konden stellen aan hun leraren. Door onderwijs ook in de tijd van de heropening deels online aan te bieden, ontstaat er ruimte in het rooster. Zo vormt zich een vorm van *blended learning*: fysiek én op afstand lesgeven.

Schoolleider in een online uitwisseling:

“De lengte van de lesuren is afhankelijk van het doel van de les. Instructielessen kunnen zeker in de toekomst korter, maar wil je aan de slag met leerlingen, dan is korter niet altijd geschikt. Hier zul je dus verschil in moeten aanbrengen in het rooster.”

Er wordt op scholen ook gekeken naar en geëxperimenteerd met lessen waarbij een deel van de klas de les op school krijgt en een deel van de klas diezelfde les tegelijkertijd vanuit huis volgt (simultaan). Deze ontwikkelingen vragen om anders denken over het rooster. Op welke manier kunnen voordelen van het leren thuis gecombineerd worden met het onderwijs op school? Dit vraagt om anders denken over de lessen: misschien hoeft niet ieder lesuur even lang te duren. En kan je wellicht zelfs differentiëren naar verschillende leerlingen. Bovenbouwleerlingen kunnen wellicht meer zelfstudie-uren hebben dan brugklasleerlingen.

Praktijkvoorbeeld

Bij het [Lauwers College](#) duren de lessen nu 25 minuten in plaats van 50 minuten. Daar hebben ze voor gekozen omdat de leerlingen veel zelfstandig werken. Na de uitleg en het bespreken van de leerdoelen bepalen de leerlingen zelf of ze zelfstandig aan de slag gaan of online blijven voor extra begeleiding.

2.2 Afronding van het schooljaar

Tegelijkertijd met de heropening van de scholen vraagt ook de afronding van het schooljaar aandacht, vooral voor regio Noord, die als eerste met de zomervakantie start. De snel naderende zomervakantie zorgt ervoor dat vlak na de heropening de afronding van het schooljaar een belangrijke plek krijgt.

Overgangsnormen

De aanpassingen in onderwijsprogramma's, de onderwijstijd en het toetsrooster hebben consequenties voor de wijze waarop aan het eind van het schooljaar overgangsbesluiten genomen worden. De VO-raad heeft een handreiking opgesteld hoe een school kan omgaan met het bevorderingsbeleid en het nemen van voortgangsbeslissingen in dit schooljaar⁵. Scholen hebben de mogelijkheid om de normen voor bevordering aan te passen of het zittenblijven af te schaffen. Sommige scholen kiezen ervoor om – onder begeleiding van de school – de leerling zelf te laten kiezen of hij of zij over gaat, of laten hun leerlingen onder bepaalde voorwaarden overgaan naar het volgende jaar.

Praktijkvoorbeeld

Op [Het Rhedens Rozendaal](#) krijgen leerlingen een advies voor volgend schooljaar: doorstromen of niet. Met een goede motivatie hoeven zij een negatief advies niet op te volgen. Uitgangspunt hierbij is vertrouwen hebben in de leerlingen en ze positief stimuleren. Hierdoor heeft een leerling invloed op zijn eigen leerroute. Ook hoeven leraren geen lange bevorderingsvergaderingen bij te wonen. [naam]: *“Nu is het veel belangrijker om na te denken over de vraag: op welke plek heeft de leerling volgend jaar de beste kans om op te bloeien?”*

Resultaatverbeteringstoetsen

De schoolexamens zijn dit jaar zoveel mogelijk digitaal en op afstand georganiseerd. De zak-slaag regeling is voor dit jaar uitgebreid met een extra herkansingsmogelijkheid in de vorm van een “resultaatverbeteringstoets”⁶.

De resultaatverbeteringstoets (RV) biedt leerlingen die op 4 juni horen dat ze gezakt zijn, een laatste kans om alsnog hun diploma te halen. Leerlingen die wel zijn geslaagd maar hun cijfer willen verbeteren, mogen daar ook de RV-toets voor gebruiken. Scholen maken de toets zelf en baseren

deze zoveel mogelijk op het hele PTA van het betreffende vak. Op 3 juni organiseerde Schoolinfo een uitwisseling over RV-toetsen voor leraren. De deelnemers vroegen zich vooral af hoe andere leraren en andere scholen omgaan met de toetsen. Zij gaven aan dat het fijn is om met collega's hierover te sparren en tips uit te wisselen. Zo benadrukten leraren naar elkaar dat het goed is om collega's te laten meekijken met de toetsen die je maakt, en duidelijk communiceren naar leerlingen zodat zij weten wat hen te wachten staat.

Praktijkvoorbeeld

Op het [Niekee Roermond](#) hebben ze met andere scholen in de stichting samengewerkt en overlegd over de RV-toetsen die ze maken. Hierdoor maken ze gebruik van een vierogenprincipe. Hierdoor borgen ze de kwaliteit van de toets en staan leraren er niet alleen voor.

Diploma-uitreiking

Elk schooljaar is het een bijzonder moment: de diploma-uitreiking. Hoe vieren scholen dit feestelijke moment als je niet in grote groepen samen mag komen? Een aantal scholen besluit om zelf naar de leerlingen toe te gaan in plaats van ze naar school te laten komen. Een andere optie is om de uitreiking in kleinere groepen in verschillende lokalen op verschillende tijdstippen te doen. De examen-uitreiking kan natuurlijk ook rondom het schoolgebouw plaatsvinden: vanuit heel het land zijn er verschillende voorbeelden van een 'drive-thru' bijeenkomst of een ander soort bijeenkomst in de buitenlucht.

Praktijkvoorbeeld

De geslaagde leerlingen van het [Don Bosco College](#) werden verrast met een stoet versierde en toeterende auto's bij ze voor de deur.

2.3 Voorbereiding van volgend schooljaar

Naast een goede afronding van het huidige schooljaar, zijn scholen ook bezig geweest met de voorbereiding van volgend schooljaar. Het doel daarbij is het onderwijs degelijk en duurzaam te organiseren. Sommige scholen maken ruimte om na te denken over het onderwijs na de zomervakantie.

Vorbereiding kennismaking nieuwe brugklasleerlingen

Speciale aandacht bij de voorbereiding van volgend schooljaar, was er voor de voorbereiding van kennismakingsactiviteiten voor nieuwe brugklasleerlingen. Daarvoor zijn twee sessies georganiseerd om waarin brugklascoördinatoren en mentoren ideeën konden uitwisselen, zowel op het gebied van online kennismakingsactiviteiten als fysieke activiteiten binnen de kaders van de 1,5m regels. Door het vervallen van de 1,5m regel tussen leerlingen per 1 juli, bleek als snel dat er voor de voorbereiding van deze kennismakingsactiviteiten veel meer mogelijk werd.

3 Afstandsonderwijs: successen in de praktijk

Wat zijn succesvolle elementen van het afstandsonderwijs? Wat kunnen scholen van elkaar leren bij het aanbieden van onderwijs op afstand?

Sinds de scholensluiting half maart publiceren scholen binnen het programma Voortgezet Leren en de beweging Schoolleiders voor de Toekomst online praktijkvoorbeelden. Deze (succes)verhalen uit de praktijk hebben als doel kennis, ervaringen en inspiratie te delen. Voor succesvolle elementen uit de praktijk nemen we naast alle 46 praktijkvoorbeelden (zie voor het volledige overzicht bijlage 1) ook de input van leerlingen mee (lees hier meer over in hoofdstuk 4).

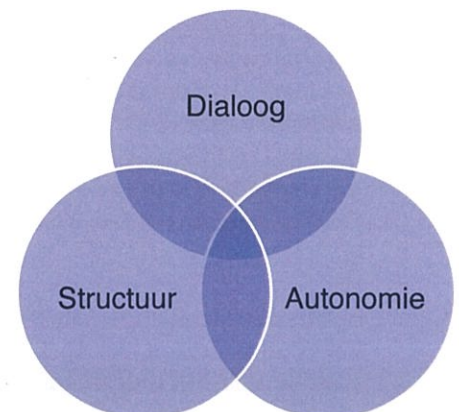
In dit hoofdstuk starten we met voorbeelden van het onderwijs op afstand ‘in de klas’, waarbij het perspectief van de leerling en leraar centraal staat. Vervolgens worden de randvoorwaarden voor het afstandsonderwijs belicht, vanuit het perspectief van schoolleider en bestuurder. We sluiten dit hoofdstuk af met een samenvatting van de succesvolle elementen.

3.1 Onderwijs op afstand: “in de (online) klas”

Voor de analyse van de praktijkvoorbeelden en de input vanuit de leerlingen maken we gebruik van de factoren die van invloed zijn op de leeropbrengsten op afstandsonderwijs zoals de Kennisrotonde⁷ op een rij heeft gezet. Zij keken naar onderzoeken die zijn gebaseerd op de theorie van *transactional distance* van Moore⁸. Met “transactionele afstand” wordt de psychologische en communicatieve ruimte tussen leraar en leerling bedoeld.

Volgens deze theorie is de leeropbrengst bij afstandsonderwijs afhankelijk van drie factoren; dialoog, structuur van het onderwijsprogramma en autonomie van de leerling. Deze drie factoren moeten in balans zijn om te komen tot leeropbrengsten bij de leerling. Bij de *dialoog* gaat het om de communicatie tussen docent en leerling en de communicatie tussen leerlingen onderling. Onder *structuur* van het curriculum gaat het met name om de mate van flexibiliteit. Ten slotte moet de leerling beschikken over een bepaalde mate van *autonomie* bij het leren.

Waar dialoog zorgt voor sociale verbondenheid, geeft voldoende structuur en ondersteuning een gevoel van competent zijn voor de leerling. Samen met autonomie zijn dit de drie basisbehoeften voor een motiverende lespraktijk⁹. De intrinsieke motivatie neemt toe wanneer de leeromgeving voorziet in sociale verbondenheid (‘ik hoor erbij’), competentie (‘ik kan het’) en autonomie (‘ik wil het’). Vanuit de drie kernbegrippen dialoog, structuur en autonomie kijken we naar de praktijkvoorbeelden.

Dialoog

In het begin van afstandsonderwijs waren scholen vooral gefocust op het leggen van contact met leerlingen, interactie te stimuleren en ondersteuning te bieden bij de omslag naar de nieuwe situatie. Steeds meer scholen vinden hierin gaandeweg een passende digitale werkwijze: één-op-één gesprekken, gesprekken met ouders, mentorbijeenkomsten in kleine groepjes. Er ontstaat steeds meer ruimte om aandacht te geven aan het coachen van leerlingen bij het leerproces en ze te begeleiden bij organiseren en prioriteren van hun schoolwerk. In de praktijk is er een grote rol voor mentoren en coaches om dit op te pakken.

Leerling, op de vraag wat behouden moet worden van het onderwijs op afstand:

“Eén keer per week neemt de mentor buiten de mentorlessen om contact op om te checken hoe het gaat.”

Scholen zetten (extra) enquêtes uit om leerlingen en/of ouders feedback te vragen op het onderwijs en de gang van zaken. Ook in coach- of mentorgesprekken wordt om feedback gevraagd. Sommige scholen geven aan nu meer met leerlingen in gesprek te zijn over het onderwijs dan voor de huidige situatie. Het bevragen van leerlingen helpt scholen om vervolgkeuzes te maken in (de organisatie van) het onderwijs.

Praktijkvoorbeeld

Op het [Rijnlands Lyceum in Sassenheim](#) maakten leerlingen een vlog over hun ervaringen en wat ze willen behouden van het onderwijs op afstand. Sommige leerlingen gaven aan dat ze de nieuwe vrijheid, rustige omgeving en eigen verantwoordelijkheid tijdens de lockdown heel prettig vonden. Maar bijna allemaal misten ze de sociale interactie in de klaslokalen.

Structuur

Voor afstandsonderwijs is een goede, heldere en ook flexibele structuur van belang. Scholen maken verschillende keuzes in het rooster; de ene school maakt gebruik van een verkort rooster (wegens de aandachtspannen) en de andere school maakt gebruik van het bestaande rooster (om zoveel mogelijk vast te houden aan de bestaande structuren). Diverse leerlingen geven aan dat het een stuk rustiger is in de les en zij zich hierdoor beter kunnen concentreren en hun schoolwerk makkelijker kunnen maken. Scholen nemen deze feedback mee in het plannen van de lessen in de 1,5m school.

Praktijkvoorbeeld

Het [Terra VO Oldekerk](#) heeft het rooster en de lessen aangepast. Ze hebben de structuur van het rooster overzichtelijker gemaakt met een weekrooster waarin leerlingen maar twee tot drie vakken per dag hebben. Voor elk vak is er wekelijks een online les een thuiswerkles. Elk dagdeel op school start met een dagstart.

Scholen maken verschillende keuzes op het gebied van toetsing en bevordering. Hierin zagen scholen voornamelijk uitdagingen omtrent veilig digitaal toetsen, het afnemen van schoolexamens voor de praktijkvakken, herkansingsmogelijkheden en de consequenties van het eventueel schrappen van toetsen. Om deze uitdagingen te trotseren hebben scholen verschillende alternatieve manieren ontwikkeld om hiermee om te gaan. De meest voorkomende voorbeelden omschrijven voornamelijk vermindering van de toetsdruk (minder toetsen), veel formatieve toetsing en het omzetten van schriftelijke toetsen naar praktische opdrachten voor thuis.

“Ik vind juist dat ik in opdrachten veel beter de verdieping kan opzoeken en bronnen erbij kan pakken enzo. En ik vind juist de stof die je voor toets moet leren beperkter. Maar een toets is aan de andere kant wel betere voorbereiding op het examen. Dus uiteindelijk werkt dat wel beter als voorbereiding op je eindexamenjaar.” (leerling 5 vwo, gespreksessie)

Deze ontwikkeling is door sommige leerlingen en docenten als zeer positief ervaren. Leerlingen gaven aan minder toetsdruk te ervaren en meer hun eigen invulling te kunnen geven aan praktische opdrachten. Aan de andere kant gaven docenten aan minder beeld te hebben van de ontwikkeling van hun leerlingen.

Praktijkvoorbeeld

Bij het [Lorentz Lyceum](#) in Arnhem krijgen leerlingen een bèta-assessment zodat leerlingen op de juiste plek komen. Het assessment heeft een voorspellende waarde. Het maakt inzichtelijk of leerlingen over vaardigheden beschikken om het bètaprofiel te volgen.

Autonomie

Afstandsonderwijs vraagt meer eigenaarschap van leerlingen. Het is belangrijk dat de leerling het gevoel heeft dat hij zeggenschap heeft over het leren en ook inzicht krijgt in het eigen leerproces. Op scholen waar eigenaarschap van leerlingen actief gestimuleerd wordt, bijvoorbeeld vanuit het onderwijsconcept, ervaren leraren en leerlingen een makkelijker overgang naar afstandsonderwijs.

Veel leerlingen geven aan goed om te kunnen gaan met meer zelfstandigheid en verantwoordelijkheid, nu de nieuwe situatie dat van hen vraagt. Andere leerlingen ervaren juist dat zij dit moeilijk vinden bijvoorbeeld omdat zij dit niet gewend zijn of begeleiding bij het maken van een planning missen.

Praktijkvoorbeeld

Op het [Montessori College in Arnhem](#) vragen de leerlingen zelf een advies voor de overgang te geven. Aan de hand van een reflectieformulier bereiden de leerlingen zelf een advies voor de overgangvergadering voor.

3.2 Randvoorwaarden voor onderwijs op afstand

Schoolleiders en bestuurders hebben hard gewerkt aan het creëren van randvoorwaarden voor het leerproces tussen leerling en leraar kan plaatsvinden.

In onderzoek naar de rol van schoolleiders bij afstandsonderwijs onderscheidt men verschillende fasen (*aanleiding*, *implementatie* en *evaluatie*). Bij scholen waarbij afstandsonderwijs goed werkt, zagen de onderzoekers de volgende succesfactoren:

- De *aanleiding* is onder meer het motiveren van de leerlingen en innovatiedrang.
- Er is consistentie tussen de *aanleiding* en de *evaluatie* en *implementatie*factoren, ook daar speelt professionalisering van het personeel, passendheid en motivatie van leerlingen een belangrijke rol.
- Docenten zijn zichtbaar de meest cruciale factor, naast de schoolleiding.¹⁰

In de huidige situatie is de aanleiding voor het afstandsonderwijs voor alle scholen hetzelfde: de coronacrisis. Implementatie en evaluatie blijven, ook nu het onderwijs op afstand langer duurt, relevante terugkerende fases, waarin scholen verschillen in hun aanpak.

Implementatie

Veel scholen kozen aan het begin van de crisis voor het instellen van een 'crisisteam'. In zo'n crisisteam werken verschillende mensen vanuit verschillende rollen aan het snel implementeren van afstandsonderwijs. Scholen merken dat het goed werkt om hierin keuzes te maken die dicht blijven bij bestaande onderwijsvisie en/of bestaand onderwijsconcept. Daarmee zorgen ze voor consistentie in het onderwijs. Daarnaast is de rol van de schoolleiding belangrijk in het faciliteren en ondersteunen van leraren door het geven van vrijheid en ruimte om te experimenteren. Met de heropening van scholen en de vooruitblik naar het nieuwe schooljaar is het van belang om de crisissituatie te verruilen naar een wendbaar, toekomstgerichte en duurzame organisatie van het onderwijs.

Praktijkvoorbeeld

Toen de datum bekend werd waarop de scholen weer gedeeltelijk open mochten, wilde de schoolleiding van [CSG Reggesteyn](#) niet direct in de regelstand komen. "Als onze leerlingen na 2 juni weer naar school komen, waarom is dat dan?" Die vraag stond centraal bij de heropening van het CSG Reggesteyn. De visie van de school op het onderwijs gaf én geeft daarbij richting.

Evaluatie

Na de eerste stap van implementatie van afstandsonderwijs, gingen veel scholen al snel evalueren. Hierbij kijkt de school niet alleen naar tevredenheid van ouders en leerlingen, maar ook naar het behalen van de doelstellingen van het onderwijs. Hiermee worden verbeterpunten geformuleerd. Deze verbeteringen worden vaak direct doorgevoerd (in wat kan worden gezien als een nieuwe implementatiefase).

In een groepsgesprek van bestuurders begin april is er onderling herkenning dat er op dit moment veel ontwikkelingen gaande zijn in het onderwijs. Zij signaleren dat het nodig is met leraren het gesprek te voeren over het vormgeven van onderwijs zodat de ontwikkelingen verder komen. Voor dat soort gesprekken is op dit moment helaas nog weinig ruimte. Tegelijkertijd zien zij dat de nieuwe uitdaging van onderwijs op afstand bovenop reeds bestaande werkdruk komt, wat een remmende werking kan hebben op ontwikkeling en innovatie.

Daarom is het heel belangrijk om nu de ontwikkelingen wel te benoemen zodat deze later al beter vastgehouden kunnen worden. Als gewenste ontwikkelingen worden onder andere genoemd:

- Anders organiseren (kortere lessen, weektaken, vormen van onderwijs die druk op leraren vermindert inzetten: nu al worden leraren zich bewust dat minder contacttijd voor vaklessen nodig is).
- Anders doen (andere pedagogiek en didactiek).
- Anders zijn (in plaats van overdragen van kennis, bevorderen van het leren van leerlingen).

Bestuurders zien dat er in de sector enorm veel kennis en ervaring wordt uitgewisseld en vragen zich af hoe de sector op landelijk niveau daar zijn voordeel mee kan doen. Hierbij kan onderscheid aangebracht worden in ontwikkelingen op organisatorisch, pedagogisch en didactisch vlak.

3.3 Succesvolle elementen van afstandsonderwijs

Vanuit deze analyses zien we een aantal succesvolle factoren in het afstandsonderwijs terugkeren in de praktijkvoorbeelden. Deze hebben zowel te maken met de aanpassingen in de dagelijkse lespraktijk als veranderingen in het organiseren van het onderwijs. Hieronder staan deze elementen in de vorm van tips opgesomd.

Tips voor leraren:

- Organiseer de lessen vanuit één platform zodat het voor leerling overzichtelijk is.
- Breng de begeleidingsbehoefte van leerlingen in kaart. Zo geven veel leerlingen aan extra begeleiding te willen bij het plannen.
- Maak gebruik van bestaande leermaterialen: er is al ontzettend veel beschikbaar.
- Communiceer duidelijk de verwachtingen ten aanzien van de leerling en het doel van de les en van opdrachten.
- Maak duidelijk waar leerlingen hun opdrachten inleveren en vragen kunnen stellen.
- Wees flexibel in het meten of een leerling goed meedoet. Er zijn veel creatieve manieren om formatief te toetsen.
- Wanneer er wordt getoetst met een systeem dat nieuw is voor de leerlingen, zorg dat ze dan eerst een proeftoets kunnen maken om aan het systeem te wennen. Ook kunnen leraren checken of alles goed gaat.
- Controleer bij elke tool die je inzet of deze voldoet aan de privacywetgeving. Neem bij twijfel contact op met de functionaris gegevensbescherming op je school.

Tips voor schoolleiders:

- Breng de behoefte van leerlingen, leraren en ouders in kaart bij het invulling geven aan je onderwijs.
- Communiceer helder vanuit de schoolleiding naar ouders en leerlingen en maak duidelijke afspraken en regels over online-onderwijs. Maak bijvoorbeeld een handleiding voor leerlingen en maak de structuur van het rooster overzichtelijk.
- Communiceer naar ouders en leerlingen vanuit één punt, bijvoorbeeld via een aparte pagina op de website.
- Geef leraren, binnen een gezamenlijk kader, veel vrijheid om zelf in te vullen op welke manier zij onderwijs geven. Geef leraren ook de ruimte om te experimenteren door ze dingen uit te laten proberen, ervaring mee op te doen en bij te laten stellen.
- Maak duidelijk waarom je bepaalde keuzes neemt en vanuit welke visie die worden genomen. Dat helpt mensen om te snappen waarom.
- Faciliteer leraren bij het digitaal lesgeven. Zorg voor een handleiding en trainingen. Maak afspraken over het hanteren van dezelfde regels. Zorg voor voldoende werkplekken op school.
- Zorg dat er gebruik wordt gemaakt van interne expertise.
- Vertrouw je collega's en durf los te laten.
- Stimuleer het delen van goede voorbeelden en expertise binnen het team.
- Evalueer wat werkt en signaleer waar er verbeterlagen zijn te maken.

4 De stem van de leerling

Wat vinden leerlingen van het afstandsonderwijs? Welke aanbevelingen en aandachtspunten geven zij mee aan de scholen?

4.1 Peiling onder leerlingen

In de eerste twee hoofdstukken staan veel ontwikkelingen en voorbeelden beschreven vanuit het perspectief van leraren en schoolleiders. Leerlingen zijn de doelgroep voor wie het onderwijs is ingericht, daarom willen we, in deze tijd vol veranderingen, de stem van de leerlingen centraal zetten. De input van leerlingen levert waardevolle informatie op over zowel uitdagingen als kansen voor ons onderwijs. Daarom zijn we gestart met het verzamelen en ophalen van feedback van leerlingen, via informele peilingen en online groeps gesprekken.

Opzet leerlingenpeiling

In mei hebben we een exploratieve peiling met open vragen onder 160 leerlingen gedaan. Na de analyse van de antwoorden is vragenlijst (zie bijlage 3) met gesloten vragen uitgezet. Deze staat open tot de zomervakantie en heeft tot nu toe ruim 4000 reacties. Over eerste 2000 reacties (t/m 2 juni) is een eerste analyse gedaan, aan de hand van de vijf thema's (dialoog, structuur, autonomie, welzijn en praktisch). Naast de analyse zijn ook met groepen leerlingen gesprekssessies gehouden in het kader van Schoolleiders voor de Toekomst.

4.2 Conclusies en aanbevelingen

Leerlingen zijn over het algemeen positief over het onderwijs op afstand. De overgang naar online onderwijs is meestal goed gegaan en leerlingen waarderen de inzet van school en het adaptief vermogen van hun leraren daarin. Daarnaast zien we dat leerlingen heel graag weer naar school willen. Ze missen hun vrienden en het sociale contact. Desondanks zien leerlingen ook positieve kanten van online onderwijs, zoals meer ontwikkeling in zelfstandig werken, minder of anders toetsen en de groei in digitale vaardigheden van leraren.

Hierbij is het belangrijk om aan te geven dat er grote verschillen zijn in de effecten van het afstandsonderwijs op leerlingen. De verandering die voor de ene leerling een positief effect heeft, wordt door de andere leerling als negatief ervaren. Dit maakt het niet eenvoudig om eenduidige conclusies te trekken uit de huidige gegevens. We blijven graag dicht bij de stem van de leerling door hun antwoorden om te zetten in aanbevelingen en aandachtspunten voor het onderwijs, hieronder per inhoudelijk thema kort toegelicht.

Dialoog

Door afstandsonderwijs is het contact tussen leerlingen sterk afgenomen. Ze geven aan hier wel behoefte aan te hebben. Dit bevestigt dat school voor leerlingen een ontmoetingsplek is. Daarnaast kunnen leerlingen minder goed vragen stellen aan hun leraar of mentor terwijl zij aangeven hier wel behoefte aan te hebben.

“Op dit moment heb ik alleen het stomme van school (werken, toetsen, enz.), maar zonder het leuke (sociaal contact met vrienden). Ik word thuis gewoon bijna depressief.” (leerling 4 atheneum)

Aanbevelingen en aandachtspunten vanuit de leerling

- Een leerling is niet alleen maar een onderdeel van een groep, zorg voor genoeg aandacht voor de individuele leerling. Geef als vakleraar persoonlijke en inhoudelijke feedback, zodat leerlingen weten hoe het met hun voortgang gaat en dat de leraar de leerling in het vizier heeft.
- Maak de drempel voor een leerling om de mentor te benaderen laag.
- Communiceer duidelijk over aanwezigheid, opdrachten, verwachtingen, regels en normering. Maak bijvoorbeeld ook goede afspraken over reactietermijnen bij vragen.

“De leraren geven antwoorden en ze denken dat je vraag klaar is, maar live kan je nog doorvragen enzo. Overleggen met de docent gaat makkelijker, dan met de chat. En ik kan mijn vragen makkelijker formuleren. We zitten nu aan het eind van het jaar en hebben alle stof wel behandeld, maar met sommige dingen is het fijn als je bv een onduidelijke opdracht hebt, dat je duidelijk je vraag kan stellen.” (leerling 5 vwo, gespreksessie)

Structuur

Leerlingen krijgen tijdens de coronacrisis minder feedback op hun leerproces. Vooral leerlingen op de havo en het vwo hebben hier wel behoefte aan. De leerlingen hebben ook een lichte voorkeur voor tussendoor feedback ontvangen boven een cijfer voor het rapport. Daarnaast hebben de leerlingen een grotere voorkeur voor het werken met een vast rooster dan een rooster dan ze zelf kunnen samenstellen. Ze geven aan dat ze het fijn vinden om op eigen tempo te kunnen werken, maar dat ze plannen moeilijker vinden en dat het ze veel energie kost.

“Doordat niemand door de uitleg praat, kan de docent in één keer uitleggen en kan je daarna werken aan je weektaak. Hierdoor duurt de uitleg minder lang en heb je, grotendeels, je weektaak af tijdens de overige tijd van de les.” (leerling 5 vwo)

Aanbevelingen en aandachtspunten vanuit de leerling

- Zorg voor maatwerk voor leerlingen. Leerlingen zijn heel verschillend in hoe zij kunnen omgaan met zaken als feedback, toetsing, leerdoelen, autonomie en plaats om te leren (thuis of op school).
- Zorg voor differentiatie in de (online) lessen. Voor sommige leerlingen werkt afstandsonderwijs goed; bijvoorbeeld kortere lessen ondersteund door video's en andere materialen die terug kunnen worden gekeken. Daartegenover staat dat veel andere leerlingen het gebrek aan (fysieke) interactie erg missen in hun lessen.
- Minder toets(druk) is fijn, maar zorg wel voor voldoende feedback op het geleerde en het leerproces, omdat dit motiverend werkt voor leerlingen.

“Mijn school was altijd al redelijk digitaal. Met veel online inleveren, dus voor ons is het normaal om digitaal feedback te krijgen. Sommige docenten geven uitgebreid feedback, zo van: dit heb je gedaan, en hier is een tip. Anderen kijken er niet naar. Het is nogal afhankelijk van de docent.” (leerling, 5 vwo, gespreksessie)

Autonomie

Leerlingen geven aan het liefste meer les en uitleg op school te willen krijgen in combinatie met minder huiswerk. Tegelijk willen ze zelf bepalen hoe, wat en wanneer ze leren en willen ze graag hun eigen schoolwerk kunnen plannen.

“Door weinig online uren, veel tijd en ruimte voor zelfstandigheid. Meer tijd voor huiswerk, meer tijd voor creativiteit. School kost heel veel tijd en energie en er wordt veel gekletst in de lessen en daar heb ik thuis geen last van. Contact met vrienden kan prima nog.” (leerling 6 vwo)

Aanbevelingen en aandachtspunten vanuit de leerling

- Er zijn grote verschillen tussen leerlingen op het gebied van autonomie. Aan de ene kant ervaren veel leerlingen vrijheid vaak als iets heel prettigs. Leerlingen kunnen dan zelf kiezen hoeveel tijd ze aan bepaalde zaken/vakken bespreken. Andere leerlingen ervaren autonomie als (te) veel verantwoordelijkheid en ook als zwaar. Deze leerlingen hebben meer ondersteuning en begeleiding nodig bij de ontwikkeling naar meer zelfstandigheid.
- Leerlingen willen meer keuzevrijheid in hun onderwijs en leerproces. Denk bijvoorbeeld aan een combinatie van thuis onderwijs (verwerkingsopdrachten) en onderwijs op school (voor instructie of extra uitleg).

"Ik heb moeite met mezelf aan het werk zetten, omdat ik normaal de structuur al van school kreeg. Na school was er dan ook niet veel huiswerk en ik had nog tijd voor projecten. Nu voelt alles nogal chaotisch en ik loop erg achter bij sommige vakken. Daarnaast is het ook moeilijk om alles bij te houden." (leerling 5 vwo)

Welzijn

De motivatie om aan opdrachten voor school te werken is tijdens de corona crisis gedaald. Vooral de motivatie bij leerlingen uit het vwo is laag. Opvallend is dat deze daling voor een groot deel verklaard kan worden door de daling in hoeveelheid feedback die leerlingen kregen tijdens de coronacrisis, met name voor de vwo-leerlingen. Leerlingen geven tevens aan dat ze tijdens het afstandsonderwijs minder goed hun aandacht kunnen houden op hun schoolwerk.

"Wat ik mis aan school is het sociale stuk; het overleggen met elkaar, het is anders dan als je het er met elkaar over kan hebben dan als je met elkaar belt. Maar de stress is weg, je werkt veel meer voor jezelf, en minder voor de docent, minder voor school." (leerling 5 vwo, gesprekssessie)

Aanbevelingen en aandachtspunten vanuit de leerling

- Leerlingen hebben baat bij meer controle over hun eigen dagritme, met name kunnen uitslapen blijkt een groot voordeel van afstandsonderwijs.
- Er zijn grote verschillen in het effect van afstandsonderwijs op het welzijn van leerlingen. Sommigen gedijen heel goed in het afstandsonderwijs en kunnen zich nu beter concentreren, anderen juist niet.
- Leraren kunnen leerlingen motiveren door middel van regelmatige en persoonlijke feedbackmomenten.

"Het verbaast mij hoe gemotiveerd ik nog steeds ben nu ik thuisonderwijs krijg. Ik merk soms wel dat ik er minder zin in heb, omdat docenten mij niet goed kunnen controleren en ik alles in "mijn eigen tijd" moet doen." (leerling 3 vwo)

Praktisch

De scholen werken tijdens de periode van afstandsonderwijs vanzelfsprekend meer online. In hoeverre scholen al voor de coronacrisis online werkten, blijkt een belangrijke voorspeller voor hoe de leerlingen de kwaliteit van hun lessen ervaren. Scholen waar voor de corona crisis nog niet veel online werd gewerkt, ervaren een scherpere daling van door leerlingen ervaren onderwijskwaliteit tijdens de coronacrisis.

"De werkdruk voelt hoger aan als gewoonlijk. Doordat je je op je kamer minder goed kan concentreren maar docenten wel huiswerk blijven geven en extra opdrachten geven in de veronderstelling dat we niks uitvoeren nu we thuis zitten, werkt niet positief." (leerling 5 vwo)

Aanbevelingen en aandachtspunten vanuit de leerling

- Leerlingen willen een balans tussen fysiek en digitaal onderwijs wanneer de scholen weer opengaan. Leerlingen hebben nog steeds voorkeur voor uitleg op school, maar we zien wel een dat ze in de toekomst meer online les willen dan voor de coronacrisis.
- Leerlingen geven aan dat veel leraren tijdens de coronacrisis beter zijn geworden in het online lesgeven, dit willen ze in de toekomst graag zo houden.

"De docenten zijn in ieder geval wel allemaal veel beter geworden in online dingen. Mijn school is best oud en dat zie je ook wel terug in de docenten. Ik denk dat deze tijd wel een soort boost zal geven, met name ook aan hen." (leerling 4 vwo)

5 Afstandsleren als kans voor ontwikkeling en verankering

Welke lessons learned van de afgelopen periode zijn nu al te identificeren? Hoe werken de ontwikkelingen door op langere termijn?

In de vorige hoofdstukken zijn we achtereenvolgens ingegaan op ervaringen van de scholen na de heropening van de scholen in de 1,5m school, de succesfactoren van afstandsonderwijs en de ervaringen en wensen van de leerling. Deze diversiteit aan ervaringen in verschillende situaties zijn onze bronnen voor het onderwijs van de toekomst. Hoe ziet het onderwijs er na de zomervakantie (en ook op langere termijn) uit? Welke kansen voor ontwikkeling en verbetering zijn er? Hoe verankeren we wat goed werkt?

Door de lockdown in maart heeft de gedwongen overstap naar onderwijs op afstand in veel scholen voor een frisse wind gezorgd. Zo signaleert Jan Fasen in zijn blog op in april: *“Toch kan deze periode ook als waardevol experiment beschouwd worden met de vraag of we in dit experiment oplossingen kunnen vinden voor de uitdagingen waar we in het onderwijs mee worstelen. Ik denk dan onder andere aan het gebrek aan waardering en professionele ruimte voor leraren, de toegenomen werkdruk, het lerarentekort, het segregerende effect van ons onderwijs, de lage motivatie van leerlingen voor school en in welke toekomstige samenleving we willen leven en of een nieuw curriculum ons dan gaat helpen om die samenleving te realiseren?”*¹¹

De grote vraag voor scholen is ook hoe *lessons learned* meegenomen kunnen worden en hoe deze ontwikkelingen straks verankerd kunnen worden in het onderwijs en de organisatie. Dit vraagt om de blik op de toekomst op de langere termijn. Hieronder staan we stil bij een aantal van deze geleerde lessen.

5.1 Meer aandacht voor kansengelijkheid en achterstand

Tijdens afstandsonderwijs is de rol van de thuisomgeving belangrijker geworden. Hierdoor werd zichtbaar dat sommige leerlingen zich in kwetsbare thuissituaties bevinden. Praktische issues die hiermee samenhangen, waren de beschikbaarheid van devices en het informeren en betrekken van anderstalige ouders. Deze extra aandacht voor de thuisomgeving van leerlingen geeft een impuls aan het bewustzijn voor gelijke kansen in het onderwijs en roept op tot herwaardering van het idee van onderwijs als gelijkmaker.¹²

Meer aandacht voor begeleiding kwetsbare leerlingen

De animo voor het buddyproject van [Academie Tien](#) was zo groot dat de VO-raad dit idee heeft uitgebreid tot een landelijk (tijdelijk) project: [Thuischoolmaatje](#). Een vrijwilliger heeft een aantal keer per week digitaal contact met leerlingen over hun welzijn en helpen leerlingen bijvoorbeeld met plannen en organiseren van hun schoolwerk. In een paar maanden tijd ruim 600 leerlingen gekoppeld aan een thuischoolmaatje. Inmiddels wordt dit project weer afgebouwd en krijgt dit initiatief vanaf september een vaste en meer structurele plek bij andere partijen.¹³

Vlak na de sluiting van de scholen bleek uit een peiling van de AVS dat ruim 5000 leerlingen ‘uit beeld’ waren.¹⁴ Uit een onderzoek in mei blijkt dat een derde van de zorgcoördinatoren in het vo aangeven dat zij meer (gemiddeld 11) kwetsbare leerlingen in beeld hebben.¹⁵ Het afstandsonderwijs geeft soms letterlijk meer zicht op de thuissituatie van leerlingen. Zoals Claire Boonstra van Operation Education in een blog aangeeft: *“We moeten ons blijven afvragen wat belangrijk is om te leren, hoe we kinderen optimaal kunnen ondersteunen in hun ontwikkeling en hoe school datgene kan aanvullen wat thuis niet kan bieden. [...] ‘Vroeger’ zonden we kinderen, ook bij ingewikkelde thuissituaties, zonder blikken of blozen, zes weken naar huis voor de zomervakantie. Toen vroegen we onszelf en elkaar nauwelijks af of dat wel goed zou gaan. Nu doen we dat wel. Laten we dat in ieder geval vasthouden.”*¹⁶

Praktijkvoorbeeld

De [Bernard Lievegoedschool](#) gebruikt het inzicht dat leerlingen de periode van afstandsonderwijs verschillend ervaren hebben als uitgangspunt om het leren na de zomervakantie anders in te richten. *“Leg je de focus op het welbevinden, dan komt het met het leren vaak ook weer goed. Ook daarom is het belangrijk dat we in de organisatie van ons onderwijs meer gaan inspelen op individuele behoeften. Dat geeft leerlingen de kans om meer regie te nemen over hun leren in de breedste zin van het woord.”*

Meer leerlingen hebben beschikking over een device

Bij sommige scholen beschikken niet alle leerlingen over een device en/of toegang tot internet. Een aantal scholen geeft aan dat bij sommige leerlingen pas na een paar weken is gebleken dat een leerling niet of in onvoldoende mate over een device beschikt. In mei heeft Sivon, naast de 6.800 devices die zij in april beschikbaar stelden, nog eens 11.500 leerlingen in po en vo kunnen helpen.¹⁷ Hierdoor hebben meer leerlingen de beschikking gekregen over een device.

Meer aandacht voor (kansen)ongelijkheid

Leerlingen uit een lagere sociaal-economische omgeving lopen meer risico op een onderwijsachterstand in periodes waarin leerlingen niet naar school gaan, aldus lector vernieuwingsonderwijs Patrick Sins.¹⁸ Dit geldt niet alleen voor lange zomervakantieperiode, maar ook voor de periode van thuisonderwijs. Ook de Onderwijsinspectie constateert op scholen waar het afstandsonderwijs minder goed van de grond komt een verband met sociale ongelijkheid. Dit verschil is groter binnen het praktijkonderwijs en vmbo dan bij havo- en vwo.¹⁹ Een soortgelijk beeld komt naar voren in de eerste resultaten van het onderzoek van socioloog Thijs Bol naar het effect van thuisonderwijs op sociale ongelijkheid. Ouders geven aan dat scholen voor vwo-leerlingen meer onderwijs op afstand organiseren dan voor vmbo-leerlingen. Ook zijn er verschillen in de begeleiding bij thuisonderwijs die leerlingen krijgen van hun ouders. Ouders met een hoger opleidingsniveau voelen zich beter in staat om hun kinderen te begeleiden dan ouders met een lager opleidingsniveau. Daarnaast geven ouders aan dat zij zich beter in staat voelen een dochter te begeleiden dan een zoon. Dit alles kan ongelijke kansen in het onderwijs vergroten.²⁰

Het CPB waarschuwt in een van haar Corona-publicaties voor meer kans op ongelijkheid door het wegvallen van de eindtoets. In de afgelopen jaren kreeg 8% een hoger (bijgesteld) advies naar aanleiding van de eindtoets. De kans op bijstelling is groter voor kinderen met een migratieachtergrond of kinderen van ouders met een laag inkomen of een laag opleidingsniveau. Het CPB pleit er derhalve voor om dit cohort voor langere tijd te volgen, om het studiesucces in het vo te monitoren.²¹ Ook voor de centrale examens heeft het CPB gekeken naar de effecten van het schrappen op de kansen voor leerlingen. Het niet meetellen van het centraal examen heeft een positief effect op de kans om te slagen van leerlingen met een migratieachtergrond en laag- en middelbaar opgeleide ouders, hoewel hun slaagpercentage nog steeds lager is dan dat van andere leerlingen. Ook jongens ondervinden meer nadeel van het wegvallen van het centraal examen dan meisjes.²²

Deze extra aandacht voor kansengelijkheid heeft dit onderwerp structureel op de agenda gezet en het bewustzijn vergroot.

Geld beschikbaar voor het wegwerken van achterstanden

Voor het wegwerken van achterstanden is voor het vo 63 miljoen euro beschikbaar gesteld. De eerste tranche van deze Regeling inhaal- en ondersteuningsprogramma's is volledig benut, de aanvragen van alle scholen zijn toegekend. In augustus kunnen scholen voor een tweede tranche een aanvraag indienen.²³ Ook zonder extra financiële ondersteuning hebben scholen in de afgelopen periode al op verschillende manieren leerlingen, die (mogelijk) achterlopen, begeleiding geboden.

Praktijkvoorbeeld

Het [Lauwers College](#) bracht de behoefte van leerlingen in kaart, omdat het verschil tussen leerlingen die bijblijven en achterlopen groter werd. De leerlingen hebben wekelijks een coachingsgesprek en leerlingen die achterlopen worden extra gecoacht. Als een leerling geen gebruik maakt van extra begeleiding terwijl dat wel nodig is, ondervangen zij dat met coaching.

Naast deze (financiële) aandacht voor het oplossen van leerachterstanden komt er van verschillende kanten de oproep om ook kritisch te blijven. Hoe bepaal je of er sprake is van leerachterstand? Tegen welke norm zetten we de ontwikkeling van een leerling in corona-tijd af? Anderen vragen zich af hoe er sprake kan zijn van een achterstand: kent niet iedere leerling zijn eigen ontwikkelingslijn en -tempo? Ook Jan Fasen pleit ervoor om niet in de val te trappen van de inhaalstress.²⁴

5.2 Versnelling in onderwijs(inhoudelijke) ontwikkelingen

Veel schoolleiders signaleren een grotere bereidheid bij zowel leraren als leerlingen om veranderingen tot stand te brengen. Ook kunnen verschillende ontwikkelingen die al in gang zijn gezet, hierdoor in een versnelling komen.

Versnelling in innovatief onderwijs

Voor veel scholen geldt dat de razendsnelle omschakeling naar afstandsleren in meer of minder mate een versnelling betekent van ontwikkelingen waar zij, bijvoorbeeld in een innovatietraject van Voortgezet Leren, al aan werken. Dit zijn vaak ontwikkelingen op onderwijsinhoudelijk vlak, zoals leerdoeldenken, formatieve evaluatie, individuele leerroutes, differentiëren, coaching en eigenaarschap (bij zowel leerlingen als leraren).

Praktijkvoorbeeld

Bij het [Van Maerlantlyceum](#) in Eindhoven blijft, na het openen van de deuren, het digitale onderwijs op afstand leidend. De school is alleen open voor het mentoruur en gedifferentieerd onderwijs: fysieke lessen voor iedere leerling die dat wil en nodig heeft. Ze geven aan dat hun onderwijs zich in korte tijd heeft ontwikkeld naar meer maatwerk met meer zelfredzaamheid voor de leerlingen. Die zelfredzaamheid willen ze verder versterken.

Naar vormen van “blended” onderwijs

Daarnaast signaleren bestuurders en schoolleiders versnelde ontwikkelingen in het gebruik van digitale leermiddelen en de discussie daarover. Veel scholen geven aan dat aan dat zij voordelen zien in digitale vormen van onderwijs en deze zij na de lockdown willen behouden. Leerlingen zien hun leraren een enorme ontwikkeling maken op het gebied van digitaal onderwijs.

“t is ook wel fijn dat docenten nu iets beter met de computer kunnen omgaan (ze denken nu niet meer dat hij ontploft als er een lampje brandt). Ik hoop dat ze dat kunnen vasthouden” (leerling 5 vwo)

Leraren worden zich bewust dat ze minder contacttijd nodig hebben voor hun lessen en dat lessen op een andere manier gegeven kunnen worden. Doordat het onderwijs op afstand is men zich bewuster van de mogelijkheden van online onderwijs en de aanvulling die dit kan zijn op het reguliere lesprogramma.

5.3 Meer samenwerking binnen en uitwisseling tussen scholen

Veel scholen zien nieuwe teamoverstijgende samenwerkingen en effectievere samenwerkingen met meer uitwisseling.

Online kennisuitwisseling en samenwerking

Leraren helpen elkaar en delen onderling lesmateriaal. Docenten en gepassioneerde onderwijsliefhebbers delen lesideeën en interessante links. Docenten zoeken elkaar online op. De digitale ontmoetingsplaats [Eduardo](#) is tussen 16 maart en 7 juli gegroeid met 736 gebruikers en zijn er 105 nieuwe vragen gesteld door docenten onderling. Daarnaast zijn er sinds begin april 292 schoolleiders lid geworden van de schoolleidersgroep op Eduardo. Hier zijn 27 vragen gesteld en beantwoord sindsdien.

Online ontstaat ruimte voor samenwerkingen tussen leraren die voorheen minder makkelijk verliep. Zo signaleert geschiedenisdocent Erik Ex dat leraren op zijn school meer samenwerken dan ooit, ondanks dat ze niet meer fysiek bij elkaar in een gebouw zitten. De uitdaging zal zijn om deze ontwikkeling vast te houden, als de scholen weer opengaan.²⁵

Contactpersoon van het Dr. Nassau College:

“Het gekke is wel dat we nu veel intensiever met elkaar overleggen en ervaringen via videoconferenties delen. We zijn bewuster met elkaar in contact.”

Sectoroverstijgende samenwerking

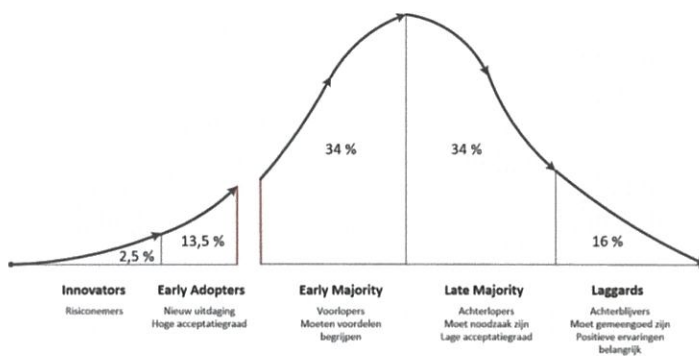
Ook wordt er sectoroverstijgend samengewerkt. Zo bood in een regionale uitwisseling tussen vo en mbo een mbo-college haar ruimtes aan voor vo-scholen in de buurt, zolang het mbo haar deuren nog niet mag openen. Op het gebied van het inhalen van achterstanden ontstaan nieuwe samenwerkingen tussen vo scholen en hbo's en universiteiten in de regio's Amsterdam, Utrecht en Leiden. Deze initiatieven verbinden studenten (zij-instromers en leraren in opleiding) aan kleine groepjes leerlingen en starten na de zomervakantie.²⁶

5.4 Aandacht voor onderwijskundig leiderschap

Schoolleiders zien dat in de huidige situatie veel energie en innovatiekracht ontstaat. Dit roept de vraag op: ‘Hoe houden we deze leerstand van collega's vast?’ Daarnaast beschrijven ze een veranderde *mindset* vanuit de noodzaak om leerlingen op een andere wijze te bedienen, het digitale werken dat na inspanningen van jaren ineens van de grond komt en een groter gevoel van urgentie om digitaal vaardiger te worden.

Iedereen gaat mee

Deze situatie biedt een enorme kans om de achterlopers (*late majority*) uit de innovatiecurve (gebaseerd op de adoptiecurve van Rogers) te betrekken bij de ontwikkelingen in de school. Immers, de urgentie is helder en er is ruimte ontstaan om te experimenteren. Voorheen kritische collega's gaan overstap en ervaren de meerwaarde van de ontwikkelingen.

Van schoolleiders vraagt dit om het goede gesprek aan te gaan. De VO-raad en SLO hebben gezamenlijk een gespreksleidraad opgesteld om met elkaar in gesprek te gaan over dat wat er nu in de school gebeurt en staat te gebeuren²⁷. De beweging *Schoolleiders voor de Toekomst* organiseert al sinds juni 2019 leiderschapscafés in de regio waar schoolleiders samen komen om uit te wisselen en te sparren over hun eigen casuïstiek rondom leiderschap. Tijdens de coronacrisis heeft de beweging daar kleine, kortdurende digitale uitwisselingen aan toegevoegd.

Aandacht voor werkdruk

Tegelijkertijd vinden schoolleiders aandacht voor de menselijke maat en werkdruk enorm belangrijk. Al kort na de sluiting van de scholen signaleerde de AOB dat leraren aangaven veel werkdruk te ervaren.²⁸ De crisis maakt duidelijk hoe belangrijk en waardevol leraren zijn, aldus Edith Hooge, nu naast de primaire leerfunctie, duidelijk is geworden dat de school ook de (economische) functie heeft van opvang, en zelfs de (sociale) functie van een veilige haven en reddingsboei.²⁹

Praktijkvoorbeeld

Uit de evaluatie van het afstandsonderwijs op [het Isendoorn College](#) kwam naar voren dat leraren het lastig vonden om de balans tussen privé en werk goed te houden gedurende de coronatijd. Daarom wordt het “werken aan een goede balans” volgend schooljaar onderdeel van het scholingsprogramma.

5.5 Meer ruimte voor reflectie en herziening

Zowel de eindtoets in het po als de centrale examens in het vo gingen dit jaar niet door. Rob Martens ziet dat de Corona-crisis kansen biedt om anders naar toetsen en overgangen te kijken. *“Er stroomt nu een hele generatie leerlingen door van basis- naar voortgezet onderwijs en van voortgezet naar een vervolgonderwijs waarvan niet centraal is vastgesteld of zij aan de gegeven norm voldoen. Is dat een verloren generatie waarvan er veel zullen vastlopen? Dat is een ongevraagd, maar interessant experiment.”*³⁰

Nooit meer centraal examens?

Het centraal examen als ontastbaar geachte pijler van ons onderwijssysteem bleek ineens minder onwrikbaar dan gedacht. Dick van der Wateren vraagt aandacht voor een andere aanpak van de examens die meer mogelijkheid biedt voor een diversiteit aan onderwijsvormen.³¹ Twee leerlingen van het Dr. Knippenbergcollege zijn zelfs een burgerinitiatief gestart met als doel het Centraal Examen af te schaffen en te vervangen door formatieve toetsen.³² Op niveau van het systeem kijkt men hoe de ervaringen van deze tijd ingezet kunnen worden voor innovatie in het onderwijs.

Praktijkvoorbeeld

[naam] van [het Bouwens](#) twijfelt of het eindexamen in de huidige vorm nog wel aansluit bij wat de maatschappij van leerlingen vraagt.

“Ik denk dat we moeten kijken naar de eindtermen en of die passen bij vervolgopleidingen en de vaardigheden die aansluiten bij de tijd waarin we leven. Ik zie het schrappen van het centraal examen door minister Slob dit schooljaar als een erkenning voor de schoolexamens, ook al was dat gezien de situatie noodzakelijk. Voor mij laat hij daarmee zien dat hij vertrouwen in de scholen heeft.”

Aandacht voor pedagogische ontwikkeling

Daarnaast klinkt de roep dat de pedagogische dimensie juist nu niet uit het oog verloren moet worden. Gerdien Bertram-Troost, universitair hoofddocent aan de Vrije Universiteit pleit voor meer bezieling in het onderwijs.³³ Machiel Karels, directeur van wij-leren.nl vraagt aandacht voor ruimte voor reflectie en tijd voor vertraging.³⁴ Ruimte om aandacht te geven wat er afspeelt in jonge mensenlevens en bezinning op wat een tijd van crisis teweegbrengt.

Praktijkvoorbeeld

Op het [Corlaer College](#) vindt [naam] aanknopingspunten bij de indeling van Gert Biesta *“Volgens Biesta moet het onderwijs niet alleen aandacht besteden aan kwalificatie (kennis), maar ook aan socialisatie (welke plek neem je in de maatschappij in) en personificatie (hoe ontwikkel je je als persoon). Door corona is zichtbaar geworden dat de onderwijstijd ruimte biedt om meer aandacht te schenken aan elementen van socialisatie en personificatie. Maar dat vraagt wel om een andere mindset bij onderwijsprofessionals, leerlingen én ouders.”*

5.6 Ten slotte

Deze rapportage geeft weer wat er in de afgelopen periode van 16 weken na de start van de sluiting van de scholen, heeft gespeeld in het voortgezet onderwijs op gebied van afstandsonderwijs en 1,5m onderwijs. We zien mooie voorbeelden van samenwerking binnen en tussen scholen, het ontstaan van creatieve oplossingen om onderwijs online vorm te geven en een continu, zo niet aangescherpt, oog voor kwetsbare leerlingen. De afgelopen periode heeft hieraan bijgedragen door vaste overtuigingen op losse schroeven te zetten en ruimte te creëren voor nieuwe ideeën. Afstandsonderwijs was een ‘nationaal experiment’, waarin we allen ongewild deelnemer zijn geworden en tegelijkertijd een uitdaging om na te denken over de essentie van het onderwijs.

We hopen dat deze analyse van de afgelopen 16 weken een bijdrage kan leveren aan het denken over het onderwijs, niet alleen over het inrichten van de lessen na de zomervakantie, maar ook voor de langere termijn. Daarnaast hopen we dat leraren, schoolleiders en bestuurders deze uitdaging in gezamenlijkheid oppakken en hierbij de stem van leerling meenemen. Kortom, we verwachten nog veel mooie nieuwe initiatieven, samenwerkingen, praktijkvoorbeelden en uitwisselingen in ons onderwijs te zien.

6 Geraadpleegde bronnen

- ¹ <https://www.av5.nl/artikelen/afstandsonderwijs-en-opvang-bijna-overal-geregeld-veel-steun-van-ouders> (geraadpleegd op 8-4-2020)
- ² <https://www.vo-raad.nl/nieuws/kabinet-biedt-perspectief-op-heropenen-vo-scholen>
- ³ <https://www.vo-raad.nl/nieuws/laatste-nieuws-rondom-coronavirus-en-onderwijs> (geraadpleegd op 10-7-2020)
- ⁴ <https://vo.lesopafstand.nl/lesopafstand/weer-op-school/thuis-en-op-school-de-juiste-onderwijsmix/> (geraadpleegd op 13-5-2020)
- ⁵ <https://www.vo-raad.nl/nieuws/handreiking-bevorderingsbeleid-in-2019-2020-beschikbaar> (geraadpleegd op 7-7-2020)
- ⁶ Kamerbrief *Slaag-zak regeling voortgezet onderwijs* (dd. 8-4-2020)
- ⁷ <https://www.nro.nl/kennisrotondevragenopenerij/afstandsleren-wat-werkt-wel-en-wat-niet/> (geraadpleegd op 8-4-2020)
- ⁸ Kennisrotonde (2017). *Bestaan er voorbeelden van tijd- en plaatsafhankelijk gepersonaliseerd leren, wat is de rol van de docent hierbij?* (KR.125) Den Haag: Kennisrotonde.
- ⁹ Kennisrotonde (2020). *Afstandsonderwijs: leerlingen motiveren 'op afstand'*. Den Haag: Kennisrotonde
- ¹⁰ Heijmen - Versteegen, I. L. H., & Brok, den, P. J. (2013). *Afstandsleren in het voortgezet onderwijs: afwegingen en beslissen van schoolleidingen over de implementatie van ICT vernieuwingen*. Eindhoven: Eindhoven School of Education, TU/e.
- ¹¹ <http://janfasen.nl/2020/04/13/hoegaanwe-deze-experimenteeruimte-benutten/> (geraadpleegd op 8-7-2020)
- ¹² <https://decorrespondent.nl/11130/waarom-naar-school-gaan-de-grote-gelijkmaker-moet-zijn/4204788932190-1ffd3dd6> (geraadpleegd op 9-7-2020)
- ¹³ <https://www.vo-raad.nl/artikelen/informatie-thuischoolmaatje> (geraadpleegd op 9-7-2020)
- ¹⁴ <https://avs.nl/actueel/nieuws/nog-ruim-5000-leerlingen-onvindbaar-en-kwetsbare-leerlingen-thuis/> (geraadpleegd op 9-7-2020)
- ¹⁵ DUO Onderwijsonderzoek & Advies (2020) Zorgleerlingen in beeld tijdens de coronacrisis.
- ¹⁶ <https://operation.education/corona-onderwijs-drama-of-kans-leerachterstand/> (geraadpleegd op 9-7-2020)
- ¹⁷ <https://www.sivon.nl/actueel/opnieuw-extra-geld-voor-laptops-en-tablets-voor-onderwijs-op-afstand/> (geraadpleegd op 9-7-2020)
- ¹⁸ <https://nivoz.nl/nl/er-zit-een-behoorlijk-verschil-tussen-wat-kinderen-uit-lagere-en-hogere-sociale-milieus-leren-als-ze-niet-naar-school-gaan> (geraadpleegd 10-4-2020)
- ¹⁹ <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/afstandsonderwijs-tijdens-covid-19> (geraadpleegd op 15-5-2020)
- ²⁰ Bol, T. (2020, April 30). Inequality in homeschooling during the Corona crisis in the Netherlands. First results from the LISS Panel.
- ²¹ CPB (2020) Schrappen eindtoets groep 8 kan ongelijkheid vergroten
- ²² CPB (2020) Effect schrappen centraal examen zonder aanvullende maatregelen
- ²³ <https://www.vo-raad.nl/nieuws/scholen-kunnen-aan-de-slag-met-de-inhaal-en-ondersteuningsprogramma-s> (geraadpleegd op 9-7-2020)
- ²⁴ <https://operation.education/trap-niet-in-de-val-van-de-inhaalstress/> (geraadpleegd op 9-7-2020)
- ²⁵ <https://www.trouw.nl/onderwijs/een-revolutie-in-het-onderwijs-dat-zien-we-pas-als-de-scholen-weer-opengaan-b04739e7/> (geraadpleegd op 10-4-2020)
- ²⁶ <https://www.vo-raad.nl/artikelen/hulp-bij-inhalen-achterstanden-na-coronacrisis> (geraadpleegd op 10-7-2020)
- ²⁷ <https://slo.nl/thuisonderwijs/gesprek-leren-afstand/> (geraadpleegd op 13-5-2020)
- ²⁸ <https://www.aob.nl/nieuws/afstandsonderwijs-ervult-met-trots-maar-verhoogt-werkdruk/> (geraadpleegd op 9-7-2020)
- ²⁹ FD (17 april 2020) Deze crisis maakt pijnlijk duidelijk hoe waardevol onze juffen, meesters en scholen zijn
- ³⁰ <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/afgelasten-eindexamens-is-ongevraagd-experiment/> (geraadpleegd op 9-7-2020)
- ³¹ <https://onderzoekonderwijs.net/2020/03/24/eindexamen-anders-verbetering-van-de-huidige-vo-eindexamenpraktijk/> (geraadpleegd op 9-4-2020)
- ³² <https://www.staopvooronderwijs.nl/het-voorstel> (geraadpleegd op 9-7-2020)
- ³³ Bertam-Troost, G. In Friesch Dagblad (4-4-2020) *Nú is er kans voor meer bezieling in het onderwijs*.
- ³⁴ <https://wij-leren.nl/het-mag-wel-wat-kalmer-aan-in-het-onderwijs.php> (geraadpleegd op 10-4-2020)

Bijlage 1. Overzicht praktijkvoorbeelden (dd. 10-7-2020)

	School	Inhoud	Publicatiedatum
1	Griffland College, Soest	Lesgeven op afstand: begin met de tools die je kent	16 maart 2020
2	Comenius College, Hilversum	Op het Comenius College geven leraren zelf invulling aan onderwijs op afstand	17 maart 2020
3	SOML-scholen, o.a. Lyceum Schöndeln en Mavo Roermond	Massaal digitaal: de beste tips en tricks uit binnen- en buitenland	19 maart 2020
4	Reynaert College, Hulst	Docent Bart deelt zijn ervaring met lesgeven op afstand	20 maart 2020
5	Anna van Rijn College, Nieuwegein	"Laten we alles uit de kast halen, zeker voor examenleerlingen"	23 maart 2020
6	Picasso Lyceum, Zoetermeer	Ook met een coachgesprek op afstand kun je er voor leerlingen zijn	24 maart 2020
7	Griffland College, Soest	Griffland online (deel 2): 'Ik loop een virtueel rondje door de digitale klas'	26 maart 2020
8	Het Element, Amersfoort	Een volwaardig diploma via een schoolexamen op afstand	27 maart 2020
9	Minkema College, Woerden	Onderwijs op afstand: met feedback van knelpunten naar succesfactoren	31 maart 2020
10	Academie Tien, Utrecht	Extra steun op afstand: vrijwilligers helpen kwetsbare leerlingen	1 april 2020
11	AGORA Liemers, Zevenaar	Tips voor zelfstandiger leren bij onderwijs op afstand	2 april 2020
12	Picasso Lyceum, Zoetermeer	De rol van de schoolleider in een crisissituatie	3 april 2020
13	Dr. Nassau College, Norg	Van 'pubquiz' tot 'quarantaine kwartet': zo bevorder je sociale interactie	6 april 2020
14	Spinoza 20first, Amsterdam	Examinering op afstand: een digitale examenvoorstelling via Google Meet	7 april 2020
15	OSG de Hogeberg, Texel	Digitaal examineren: hoe doe je dat?	8 april 2020
16	Greijdanus, Meppel	Urgentie als hefboom voor onderwijsontwikkeling	9 april 2020
17	Oostvaarders College, Almere	Ook op afstand kun je het leerproces van leerlingen volgen en sturen	10 april 2020
18	Pieter Groen, Katwijk	Een kritische blik op het PTA biedt ruimte voor examinering op afstand	14 april 2020
19	OSG Piter Jelles, Leeuwarden	Met een toetsprotocol op afstand examineren	16 april 2020
20	Montessori College, Nijmegen	3 geheimen van didactisch coachen op afstand	17 april 2020
21	Merlet College, Cuijk	Zorgen voor elkaar: in de frontlinie geeft een aangepaste schooldag rust	20 april 2020
22	Aberdingk Thijm Scholen, Hilversum	Tips en handvatten voor lesgeven op afstand met behulp van leerdoelen	21 april 2020
23	Pro De Baander, Amersfoort	Zo geef je pro-leerlingen praktijkopdrachten voor thuis	22 april 2020
24	GSG Leo Vroman, Gouda en Da Vinci College, Leiden	Differentiëren op afstand, hoe doe je dat?	6 mei 2020
25	GSG Prins Maurits, Middelharnis en Frencken College, Oosterhout en Heerbeek College, Best	Zó ondersteun je examenleerlingen in hun studiekeuze op afstand	8 mei 2020
26	Greijdanus, Enschede	Weer naar school: geef leerlingen mentaal een goede start	13 mei 2020
27	CSG Prins Maurits in Middelharnis	Leren in de echte wereld, ook als die op slot is	18 mei 2020

School	Inhoud	Publicatiedatum
28 Don Bosco College, Volendam 't Ravelijn, Steenberg Oostervaarders College, Almere Rijnlands Lyceum, Oegstgeest Scala College, Alphen aan de Rijn	Doe inspiratie op voor een diploma- uitreiking op afstand	19 mei 2020
29 Terra VO, Oldekerk	Terra VO Ouderkerk kiest voor duidelijkheid	20 mei 2020
30 Het Bouwens, Panningen	Centraal examen: afschaffen of behouden?	20 mei 2020
31 Lauwers College, Grijskerk	De leerling in beeld door sterke driehoek met docent en coach	25 mei 2020
32 Niekke, Roermond	RV-toetsen maken? Pak de ruimte en neem nu de tijd!	26 mei 2020
33 Vakcollege Thamen, Uithoorn	Fysiek lesgeven op anderhalve meter afstand? Zo pakt Vakcollege Thamen dat aan	29 mei 2020
34 Van Maertlandlyceum, Eindhoven	De zoektocht naar goed onderwijs na de zomervakantie	3 juni 2020
35 Piter Jelles Impulse, Leeuwarden	In dialoog de ontwikkeling van leerlingen én leraren stimuleren	4 juni 2020
36 Montessori college, Arnhem	‘We vragen leerlingen zichzelf een overgangsadvies te geven’	8 juni 2020
37 Corlaer College, Nijkerk	Hoe vinden we de balans tussen kwalificatie, socialisatie en personificatie?	10 juni 2020
38 Helicon VMBO, Nijmegen	Focus op welbevinden van leerlingen, dan gaat het leren beter	12 juni 2020
39 Rijnlands Lyceum, Sassenheim	Welke inzichten neem je mee uit de lockdown? Laat leerlingen vloggen over hun ervaringen!	17 juni 2020
40 Montessori College, Nijmegen/Groesbeek	Leerlingarena levert waardevolle feedback over onderwijsontwikkeling	18 juni 2020
41 Rhedens, Rozendaal	Doorstromen of niet: de leerling beslist	19 juni 2020
42 Lorentz Lyceum, Arnhem	Beta-assessment geeft leerlingen extra kans zicht te bewijzen	24 juni 2020
43 Bernard Lievegoedschool, Maastricht	Hoe komen we beter aan de behoeften van alle leerlingen tegemoet?	25 juni 2020
44 Veluws College Walterbosch, Apeldoorn	Vwo-Erasmus vergroot de uitdaging en motivatie van leerlingen	1 juli 2020
45 CSG Reggesteyn, Nijverdal/Rijssen	Met een visie en een spoorboekje op weg naar de toekomst	2 juli 2020
46 Isendoorn College, Warnsveld	Met scholingsprogramma meer regie over balans werk-privé	7 juli 2020

Bijlage 2. Overzicht bijeenkomsten tijdens coronacrisis en afstandsonderwijs (16 maart t/m 30 juni 2020)

Bijeenkomsten Schoolinfo

- Uitwisseling over 1,5m school (22 april 2020)
- Uitwisseling over 1,5m school – vmbo (6 mei 2020)
- Uitwisseling over 1,5m school – havo/vwo (7 mei 2020)
- Online uitwisseling voor Brugklascoördinatoren (17 juni 2020)
- Online uitwisseling voor Brugklasmentoren (18 juni 2020)

Bijeenkomsten Voortgezet Leren

- Webinar Leerling coachen op afstand (9 april 2020)
- Webinar Digitale didactiek (14 april 2020)
- Webinar Leerdoelen op afstand (16 april 2020)
- Webinar Leren Leren (21 april 2020)
- Webinar Coaching (23 april 2020)
- Webinar Leren Leren (14 mei 2020)
- Webinar Digitale didactiek (19 mei 2020)
- Webinar Leerdoelen op afstand (26 mei 2020)
- Uitwisseling RV toetsen (4 juni 2020)
- Webinar Coachend leidinggeven (9 juni 2020)
- Training SHRM (22 juni 2020)
- Webinar Masterclass Peoplemanagement (30 juni 2020)

Bijeenkomsten Schoolleiders voor de Toekomst

- Leiderschapscafé Regio Noord (1 april 2020)
- Leiderschapscafé Regio Oost (2 april 2020)
- Leiderschapscafé Regio West (9 april 2020)
- Leiderschapscafé Regio Midden (15 april 2020)
- Leiderschapscafé Regio Zuid (16 april 2020)
- Online Themacafé: de rol van de schoolleiders in en crisissituatie (6 mei 2020)
- Online Themacafé: Flexibel roosteren door afstandsonderwijs (14 mei 2020)
- Leiderschapscafé: Regio Limburg (19 mei 2020)
- Online Themacafé: Toetsen als kans om te leren (20 mei 2020)
- Leiderschapscafé Regio Midden (17 juni 2020)
- Thematisch leiderschapscafé – open thema (17 juni 2020)
- Thematisch leiderschapscafé – eerste ervaringen met flexibel roosteren (24 juni 2020)

Bijlage 2: Vragenlijst peiling “Wat vind jij van school?”

Door Corona zijn de scholen dicht en leren we thuis.

Scholen willen heel graag weten wat jij vindt van leren in deze tijd.

Het zijn 20 vragen.

Invullen duurt 5-10 minuten.

We willen van jou weten:

- hoe het was vóór Corona
- hoe het nu is met het thuisonderwijs
- hoe het straks moet worden als de school weer open gaat

Geef jouw mening over deze stellingen. Tip: draai je scherm

1. Ik heb goed contact met vrienden op school

	Nooit	Soms	Vaak	Altijd
Voor Corona	☐	☐	☐	☐
Zo is het nu	☐	☐	☐	☐
Dit wil ik straks	☐	☐	☐	☐

2. Ik kan vragen stellen aan een leraar of mentor

	Nooit	Soms	Vaak	Altijd
Hoe was het voor Corona?	☐	☐	☐	☐
Hoe is het nu?	☐	☐	☐	☐
Hoe moet het straks worden?	☐	☐	☐	☐

3. Mijn leraar geeft voldoende uitleg

	Nooit	Soms	Vaak	Altijd
Hoe was het voor Corona?	☐	☐	☐	☐
Hoe is het nu?	☐	☐	☐	☐
Hoe moet het straks worden?	☐	☐	☐	☐

4. Ik krijg feedback op mijn leren

	Nooit	Soms	Vaak	Altijd
Hoe was het voor Corona?	☐	☐	☐	☐
Hoe is het nu?	☐	☐	☐	☐
Hoe moet het straks worden?	☐	☐	☐	☐

5. Ik kan mijn schoolwerk zelf plannen

	Nooit	Soms	Vaak	Altijd
Hoe was het voor Corona?	☐	☐	☐	☐
Hoe is het nu?	☐	☐	☐	☐
Hoe moet het straks worden?	☐	☐	☐	☐

6. Ik werk graag aan opdrachten voor school

	Nooit	Soms	Vaak	Altijd
Hoe was het voor Corona?	☐	☐	☐	☐
Hoe is het nu?	☐	☐	☐	☐
Hoe moet het straks worden?	☐	☐	☐	☐

7. Ik kan mijn aandacht goed bij mijn schoolwerk houden

	Nooit	Soms	Vaak	Altijd
Hoe was het voor Corona?	☐	☐	☐	☐
Hoe is het nu?	☐	☐	☐	☐
Hoe moet het straks worden?	☐	☐	☐	☐

8. Met school werk ik online

	Nooit	Soms	Vaak	Altijd
Hoe was het voor Corona?	☐	☐	☐	☐
Hoe is het nu?	☐	☐	☐	☐
Hoe moet het straks worden?	☐	☐	☐	☐

9. Mijn leraren zijn goed in online lessen

	Nooit	Soms	Vaak	Altijd
Hoe was het voor Corona?	☐	☐	☐	☐
Hoe is het nu?	☐	☐	☐	☐
Hoe moet het straks worden?	☐	☐	☐	☐

In juni gaan de scholen weer open.

Hoe leer jij het liefst? Op school of thuis (online)?

Zet bij de volgende vragen de stip op de plek die het beste bij jou past.

10. De leraar legt uit in de klas	De leraar legt online uit (bv. filmpje)
11. De leraar zorgt voor taken of studieplanner	Ik maak zelf mijn eigen planning
12. Veel lessen en weinig huiswerk	Weinig lessen en meer huiswerk
13. Ik werk veel alleen	Ik werk veel in groepjes
14. De mentor of coach geeft veel begeleiding	Ik werk veel zelfstandig
15. We werken elke week met hetzelfde rooster	Ik kan mijn rooster zelf maken
16. Ik kan vakken op verschillende niveaus volgen	Ik volg elk vak op hetzelfde niveau
17. De leraar geeft een cijfer voor je rapport	De leraar geeft tussendoor feedback hoe het gaat
18. Ik werk het liefst op papier of met een boek	Ik werk het liefst digitaal
19. De leraar bepaalt wat, hoe en wanneer ik leer	Ik bepaal zelf wat, hoe en wanneer ik leer

Sommige dingen gaan beter op school of soms thuis. Heb je tips en tops voor jezelf en voor je leraren over het thuisonderwijs?

20. Tip/top voor mezelf:
<open antwoordveld, optioneel>

21. Tip/top voor mijn leraren:
<open antwoordveld, optioneel>

Nu willen we graag wat meer over jou weten.

22. Welk onderwijs volg je?

- praktijkonderwijs
- vmbo basis
- vmbo kader
- vmbo g/t
- havo
- vwo
- gymnasium

Anders, namelijk <open antwoordveld, optioneel>

23. In welk jaar zit je?

- Jaar 1
- Jaar 2
- Jaar 3
- Jaar 4
- Jaar 5
- Jaar 6

24. Waar woon je?

<open antwoordveld, optioneel>

25. Ik ben...

- Jongen
- Meisje
- <open antwoordveld>

26. Op welke school zit je?
<open antwoordveld, optioneel>

We willen met leerlingen verder praten over het onderwijs van nu en in de toekomst. Zo'n online sessie zal met een kleine groepje leerlingen zijn (en zonder leraren). Wil je meedoen?

27. Doe je mee?
 Ja
 Nee

Bij nee

[naar afsluitende pagina]

Bij ja:

Leuk dat je mee wilt doen! We hebben wel een paar gegevens nodig om contact met je op te nemen.

28. Hoe oud ben je?
 15 jaar of jonger
 16 jaar of ouder

Bij onder de 16

29. Jouw voornaam:
<open antwoordveld, optioneel>

We hebben toestemming nodig van één van jouw ouders. Daarom moeten we hen eerst een mail sturen.

30. Het telefoonnummer of e-mailadres van één van je ouders:
<open antwoordveld, optioneel>

[naar afsluitende pagina]

Bij boven de 16

We zullen binnenkort contact met je opnemen wanneer de sessie plaats zal vinden.

31. Jouw voornaam:
<open antwoordveld, optioneel>

32. Jouw telefoonnummer:
<open antwoordveld, optioneel>

33. Jouw (school)e-mailadres:
<open antwoordveld, optioneel>

[naar afsluitende pagina]

Tekst afsluitende pagina:

Heel leuk dat je hebt meegedaan aan de vragenlijst, dankjewel!

34. Wil je nog iets kwijt? Dat kan hier!
<open antwoordveld, optioneel>

[knop verzenden]